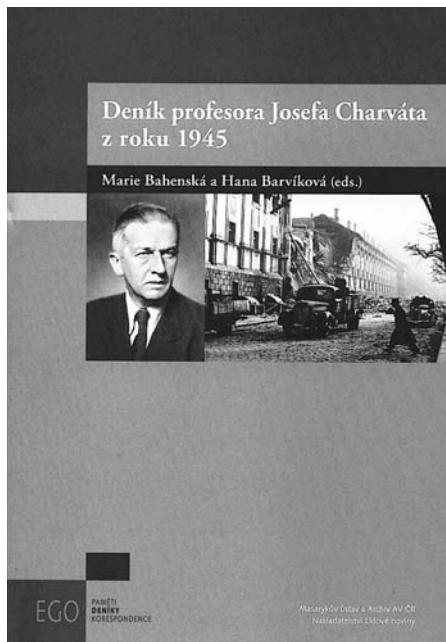

Marie Bahenská a Hana Barvíková (eds.): Deník profesora Josefa Charvátka z roku 1945 a Jan Drábek: Dva životy Vladimíra Krajiny

Obě komentované knihy mají společný základ v biografických atributech dvou významných českých biologů, byť z odlišných oborů, přičemž protagonisté rozhodně nebyli apolitičtí, naopak angažovaní, a zase každý jiným způsobem. Rozdíl mezi edicemi je hlavně v tom, že v prvním případě jde o autentický přepis deníku klíčového roku druhé světové války: 1945 (od 1. ledna do 31. prosince), zatímco druhá publikace představuje biografické zpracování z pera profesionálního novináře, který byl navíc s rodinou ústřední postavou v dlouhodobém přátelském kontaktu.

Deník profesora Josefa Charvátka

Je logické, ale také záslužné, že v edici deníkových záznamů zakladatele české endokrinologie Josefa Charvátka (narozen 6. srpna 1897, zemřel 31. ledna 1984), který v květnu 1945 založil III. interní kliniku 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy (vedl ji až do r. 1970), se angažoval ve spolupráci s editorkami spisu Charvátův pokračovatel v oboru, současný přednosta kliniky a dnes také předseda České lékařské společnosti J. E. Purkyně Štěpán Svačina. Pro historii jsou deníky zachycující drama posledního válečného roku včetně bezprostředních následností po osvobození rozparcelovaného státu nenahraditelným zdrojem faktů. Také však poznání o subjektivním vnímání běhu věcí pražským badatelem a lékařem v jedné osobě, který sám se svou rodinou byl nejednou ohrožen na životě. Zároveň ovšem zachraňuje zdraví a životy jiných, často s rizikem postihu ze strany okupantů anebo nálety spojenců. Záznamy jsou podivuhodně podrobné (v originále jde – podle ediční poznámky – o dva sešity rozdělující roční běh na dvě části). V místech, kdy byl autor zápisků z nějakých důvodů vázán pobytem mimo domov anebo jinak odstříhnut od možnosti zapisovat, vyplnila mezery jeho dcera Věra, což je explicitně v deníku řečeno a vyznačeno. Pečlivost v nevynechání „ničeho důležitého“ svědčí o cílevědomosti zachytit fakta i atmosféru dobového úseku, „kdy se něco vážného děje“ (v klidných obdobích není třeba deníky psát, zmiňuje někde autor). Byť se některé podrobnosti z dnešního pohledu nemusejí zdát vůbec důležité, vykreslují často věci, charakteru nebo uvažování tak, že Charvátův deník povyšují na životní (beletrizující) dokument. Obdivuhodné spektrum znalostí, které Charvát měl ve vědeckých, uměleckých i politických kruzích, implikuje vzhled do názorových a vztahových dimenzí té bouřlivé doby. Pro mou (poválečnou) generaci, kdy jsme mnohé z deníkových aktérů (psychiatri Vladimír Vondráček, historik přírodních věd Otakar Matoušek, lesnický

botanik Alois Zlatník, mikrobiolog Ivan Málek, epidemiolog Karel Raška aj.), ale mnohem později, ještě zastihli v aktivní činnosti, je zajímavé jejich lidské zachycení deníkem v mladším věku – samotnému Charvátovi, jehož knížky jsme si jako studenti kupovali a na jeho některé přednášky chodili, v oné době bylo 48 let. Na tomto místě se patří zařadit upozornění na jinou, tematicky související knihu, která je svědectvím o pozoruhodné postavě bratra Heinricha Göringa, a to protinacisticky smýšlejícího Alberta Göringa, který za války využíval svého mocného bratra anebo vymýšlel triky, aby zachránil dlouhou řadu lidí před exekucemi nebo koncentračními tábory (William H. Burke: Čtyřiatřicet, Academia, Praha 2013). Číslo v názvu představuje soupis jmen osob, který A. Göring doložil svým poválečným vyšetřovatelem, aby v norimberském procesu mohl dosvědčit, že jim zachránil život. Josef Charvát figuruje v seznamu pod číslem 6 (ještě za války pomohl A. Göringovi při útěku před stahující se smyčkou Heinricha Himmlera, jenž byl v nacistickém aparátu dlouhodobým rivalem H. Göringa). V Charvátových záznamech sledujeme, možno říci, dvě linie – jednak válečné útrapy denního života propojované s politickým odvíjením dějů, jednak události a vztahy v medicíně a obecně v akademické sféře zatlačené okolnostmi takřka do podzemí. Na jedné straně jsme svědky přepravek gestapa, spojeneckého bombardování, poslů peripetií Pražského povstání v květnu 1945, na druhé straně osobnostního a oborového střetávání ve světě lékařů, nemocnic, konfesních spolků, univerzitního prostředí... Zatímco dramata na po-

zadí válečného a okupačního vývoje přibližuje mnoho zdrojů, těsně poválečný vývoj do té míry zmapován není, resp. veřejnosti není ani příliš znám, možná postrádá (zdnalivě) „akční“ žhavost nebo přitažlivost. Přitom je vším jiným než „idylou budování nového po osvobození“. V kontextu dnešních zvolna se znovu vynořujících hrozeb pro malý stát kotvící ve vlnobití mezi velmocemi se všemi opakujícími se dilematy bude možná užitečné si připomenout některá mementa: „Množí se zprávy o tom, jak Rusové venku drancují vily, berou a kradou, přepadají ženy. Lidé začínají mít obavy a jsou zklamáni... Mimo to se opětovně tvrdí, že Američané v Plzni velmi dobře slyšeli pražské volání o pomoc za revoluce, chtěli jít na pomoc, ale nesměli, až z toho byla téměř revolva ve vojsku. Sobota 19. května 1945“ (str. 115); „Ruská okupační armáda od nás požaduje 8 miliard korun nákladů na gáže. Moc prý odtud odvázejí zařízení z továren a jiných majetků... Úterý 19. června 1945“ (str. 133); „... ulicemi procházejí policejní dvoučlenné hlídky ozbrojené puškami: Rusové totiž v noci řadí, olupují, vraždí lidi. Naše policie dostala rozkaz hned střílet bez ohledu na hodnost. Pátek 7. září 1945“ (str. 166). Frekvence podobných poznámek se od května do konce r. 1945 zvyšuje.

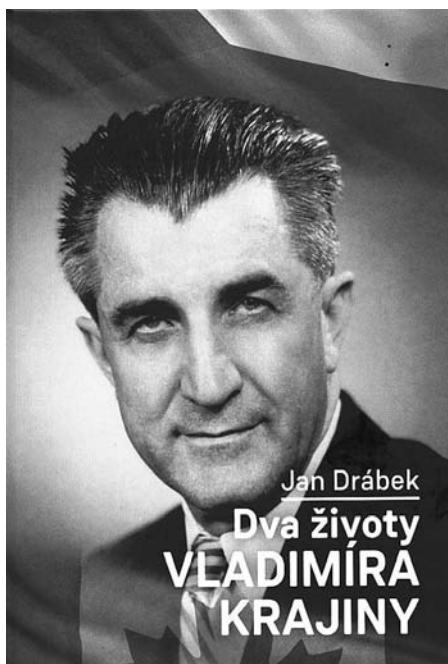
Mnohem soustavnější a podrobnější je však ilustrace obnovy výuky medicíny po opětovném otevření českých vysokých škol a etablování poválečného zdravotnictví ve zčásti vybombardovaných prostorech klinik po jejich převzetí z německého obsazení. Jsme svědky „zabírání“, licitací o oborová teritoria, vybírání nezkompromitovaných osob do vedoucích pozic, naopak udávání, braní do vazby, selekce podle činů nebo podle ventilace názorů během války. V krystalické podobě lze vidět vše, co se skrytěji a možná ne v tak překotném sledu ve vědě a akademickém prostředí vždy odehrávalo a děje i dnes. Některé základní pilíře (institucionální, směrové, etické) se však pokládaly právě v této době a přetrvaly k dnešku. Josef Charvát má na nich nezanedbatelný podíl, je bezespornou autoritou, o čemž svědčí (jím odmítnutá) nominace na prezidentskou kandidaturu v r. 1968 a zvolení rektorem UK, které nedospělo k uskutečnění pro bezprostřední nástup „normalizace“ po okupaci země sovětskými vojsky.

Dva životy Vladimíra Krajiny

Po memoárech našeho asi nejvýznamnějšího bojovníka proti oběma totalitám, profesora botaniky na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a také politiky Vladimíra Krajiny (Vysoká hra, Nakladatelství Eva – Milan Nevole, Praha 1994, 2005), máme před sebou jiné vzpomínky. Jsou z pera syna známého právníka Jaroslava Drábka, který v roli poválečného prokurátora soudil Karla Hermanna Franka a po emigraci do USA před komunisty byl znám jako komentátor Hlasu Ameriky. Rodiny Drábkových a Krajinových se sblížily ještě na území předválečného Československa a pokračovaly dál ve vynuceném exilu. Jan Drábek se stal spisovatelem a novinářem. Ve své knize Dva životy Vladimíra Krajiny přináší dosud méně známý pohled na

prolínání jeho profesní dráhy univerzitního profesora botaniky a elitního účastníka podzemního odboje za nacistické okupace. Krajina je znám jako nadaný absolvent pražské přírodovědy oceněný T. G. Masarykem, vbrzku mladý docent angažující se za zlepšení kariérních podmínek docentů na univerzitě, posléze kontaktní osoba s exilovou vládou prezidenta Edvarda Beneše v Londýně. Odesílatel asi 25 tisíc šifrovaných depeší (Winston Churchill, který ho také přijal, se měl vyjádřit, že nebyť Krajiny, válka by v Evropě trvala o rok déle), také jako Frankův „osobní vězeň“, když se po heydrichiádě gestapu podařilo rozbít předtím nejlépe v okupovaných státech vedený odboj a V. Krajina dopadnout, a konečně po válce jako generální tajemník Československé strany národně socialistické, který jen taktak unikl komunistickým represím do zahraničí (viz též Živa 2003, 3: XXXVI–2012, 4: LXIX).

O jeho novém působišti na vancouverské Univerzitě Britské Kolumbie jsme přinesli rovněž svědectví – s jeho posledním zámořským žákem, prof. Karlem Klinkou (Živa 2003, 3: XXXVII–XXXVIII), který byl odborným poradcem Jana Drábka v botanice při psaní knihy *Dva životy V. Krajiny*. Bohužel se jejího českého vydání nedožil. Osobně musím ocenit, že to byl právě on, kdo mi v éře omezených zahraničních kontaktů z Kanady posílal vědecké práce a spisky publikované V. Krajinou a jeho kolegy nebo žáky, a po našem politickém uvolnění byl také skvělým průvodcem po monitorovacích lesních plochách na západním pobřeží Kanady, kde V. Krajina vytvořil svou biogeoklimatickou klasifikaci ekosystémů a prosadil stěžejní principy ochrany přírody do správy cenných les-

ních společenstev. Bylo by nošením dříví do lesa vypisovat sekvence dramatických peripetií, které Krajinův bohatý život unesl, jakýkoli výběr epizod by nepostačoval ke kompletnímu obrazu, jenž se snaží Drábekova kniha předeštit. Nám, coby generaci „vnuků“, není lhostejné, že sedíme v budouvě někdejšího Botanického ústavu pražské fakulty (dnes katedry botaniky), kde Krajinovi studenti dešifrovali pod jeho vedením nespočet depeší, na něž on reagoval z jiných míst odesíláním těch špionážně nejceněnějších informací (např. o chystaném přepadení SSSR Němci, které Stalin ve své nedůvěře k Západu ignoroval), a že

jsme mohli být účastníky setkání s V. Krajinou při příležitosti jeho návštěvy na alma mater v r. 1990 po obdržení Řádu Bílého lva od prezidenta Václava Havla, po dlouhých letech, kdy přes hranice domů nespěl. Přínosné je „Úvodní slovo“ od historika Jana B. Uhlíře, který má k hlavní postavě knihy víc než profesní vztah, neboť V. Krajina byl gestapem zatčen v Turnově u jeho pradědečka Bohumila Doležala; patřičné detaily tohoto dramatu jsou k dispozici. Snad jen drobná kritická poznámka by se mohla vztahovat na požadavek pečlivější redakce přeloženého textu, kam se občas vloudila gramatická opomenutí typu pádových nesprávností nebo ve shodě podmětu s přísudkem apod. V úhrnu jde však o velmi cenné dílo, které s odstupem pouhých čtyř let od originálního kanadského vydání vyplňuje mezeru v historickém poznání na poli přírodních věd (Vladimír Krajina, *World War II Hero and Ecology Pioneer*, Ronsdale Press, Vancouver 2012, recenzováno v *Journal of Landscape Ecology*, 2014, 1: 148–150).

Obě edice mají kromě vyzdvížených významů také hodnotu připomenutí lidských vzorů, kterých se v současném světě, i světě vědy, jaksí nedostává.

Deník profesora Josefa Charvátka z roku 1945. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014. 240 str. Doporučená cena 269 Kč

Dva životy Vladimíra Krajiny. Nakladatelství Toužimský a Moravec, Praha 2016. 206 str. Doporučená cena 299 Kč

Tomáš Grim

RECENZE

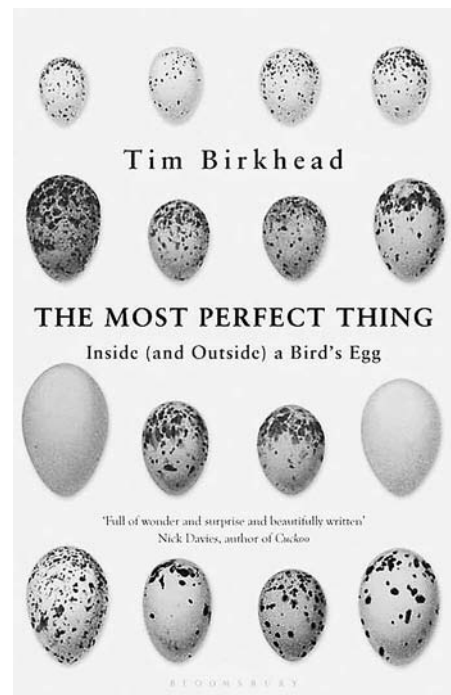
Tim Birkhead: *The Most Perfect Thing. Inside (and Outside) a Bird's Egg*

Ptačích vajec každý z nás snědl pěknou řádku, ať už v ranním hemenexu, nebo méně nápadně v jiných podobách. Ale co o ptačích vejcích vlastně víme? K čemu je dobrá na první pohled tak bezvýznamná část vejce jako bílek? Kterým pólem se ptačí vejce klade – ostrým, nebo tupým? Proč jsou některá vejce čistě bílá a jiná tak barevná?

Ačkoli jsou takové otázky celkem snadné, je až zarážející, jak málo toho víme. Třeba studium zbarvení ptačích vajec bylo a zůstává Popelkou. Právě proto, že jsem měl to štěstí se jako spolupracovník účastnit několika objevů ohledně zbarvení vajec, např. první detekce pigmentů ve skořápkách vajec fosilních ptáků (Igic a kol. 2010), nález, že kutikula modifikuje zbarvení v ultrafialové části spektra (Fecheyr-Lipens a kol. 2015), nebo rozklíčování chemické podstaty mimikry kukaččích vajec (Igic a kol. 2012), vím, jak nesnadné bylo tyto (bez nadsázky) objevy publikovat – ne

pro technickou úroveň práce, ale kvůli dotazům recenzentů a editorů „koho to bude zajímat?“. Podobnou otázku si např. v rámci studia čehokoli týkajícího se sexuální selekce lze těžko představit.

Zatímco klasické evoluční, behaviorální a ekologické studie řeší převážně otázky počtu a velikosti vajec ve snůšce, Tim Birkhead cílí ve své nové knize přímo na jednotku těchto analýz, tedy konkrétní vejce, resp. jeho vnitřní strukturu. Provází čtenáře od kutikuly, přes skořáčku a papírové blány až k bílku a žloutku. Ačkoli to může znít nudně, vyznívá kniha právě opačně: zrovna tam, kde jsem čekal nudnější pasáže, mě Birkhead vtáhl do děje zcela nečekanými příběhy, poznatky a souvislostmi. Nakonec ani nevěděla na první pohled chudá barevná příloha – jakou škálu zbarvení ptačí vejce pokrývají se můžeme dočíst jinde i česky (Michael Walters: *Ptačí vejce*, Knižní klub, Praha 2007) a naopak v jiných publikacích nena-

jdeme detailní a úžasné záběry struktur na povrchu vajec nebo ukázky, co se stane, když vejce naložíme přes noc do octa.

Celou knihou se táhne jako pověsná červená nit to, co dnešním studentům biologie zpravidla žalostně chybí – zvědavost.